

MARTIN WIHODA

VLADISLAV
JINDŘICH

Martin Wihoda
VLADISLAV JINDŘICH

MARTIN WIHODA

VLADISLAV JINDŘICH

ARGO 2019

Kniha vychází s finanční podporou
hlavního města Prahy.

Edici řídí Martin Nodl

© Argo, 2019

Copyright © Martin Wihoda, 2019

ISBN 978-80-257-2905-2 (váz.)

ISBN 978-80-257-3095-9 (e-kniha)

OBSAH

Předmluva k druhému českému vydání / 9

1. Potíže s biografií / 11

Deus ex machina / 13

Od pramenů k příběhu / 17

2. Dědic / 21

Léta slávy a planých nadějí / 27

Svěddek stárnoucího času / 35

První muž knížectví / 46

3. Markrabě / 57

Epilog knížecího věku / 64

Norimberská mise / 73

Dvě Moravy / 85

Prosincová dohoda / 95

Od Hedviky k Heilwidě / 110

4. Země / 115

Vladař / 121

Správce / 130

Hospodář / 137

Zakladatel / 147

Mecenáš / 166

5. Odkaz / 177

Od markrabat k markrabství / 182

Proměny periferie / 197

6. Paměť / 203

Jarloch a ti ostatní / 207

Dobrotivý kníže / 211

Stalo se jedné noci / 218

Přílohy / 225

Itinerář / 227

Přemyslovská markrabata / 235

Vladislavská linie / 236

Poznámky / 237

Seznam zkratk / 276

Prameny a literatura / 278

Prameny / 278

Literatura / 282

Jmenný rejstřík / 295

Předmluva k druhému českému vydání

Vzdálené počátky práce, jež se poprvé objevila na knihkupeckých pultech v roce 2007 a od roku 2015 je v upravené podobě dostupná v anglickém převodu, sahají do poloviny 90. let minulého století, kdy mě Jaroslav Mezník s Josefem Válkou přesvědčili, že bych měl dosud příležitostný zájem o proměnu Moravy knížecí v markrabskou přesunout z okraje do středu pracovního stolu. Řízením osudu a pro povinnosti z rodu neodkladných však trvalo dalších patnáct let, než se mi podařilo uspořádat dílčí poznatky do rukopisu, který na sebe vzal podobu historické biografie. Vydání se ujala Matice moravská s předtuchou, že kniha s nevýrazným názvem nedokáže oslovit širší okruh zájemců. Přesto byl náklad během tří měsíců beznadějně rozebrán a cena v antikvariátech vystřelila k hranici tisíce korun.

Mohlo by se proto zdát, že druhé pozměněné vydání bude vyhlíženo s nedočkavostí. Počet předběžných objednávek na matiční webové stránce, jenž se zastavil u čísla tři, však varuje před ukvapenými závěry. Můžeme se tedy ptát, proč tisknout knihu o jednom moravském markraběti, který se proslavil, přiznejme si otevřeně, zejména jako bratr českého krále Přemysla Otakara I.?

Pomineme-li ošemetný předpoklad, že stabilní poptávka po prvním vydání zaručí nakladateli slušný odbyt i v případě druhého, lze návrat do již spatřených vod obhájit buď posunem v poznání, nebo odlišným koncepčním rozvržením. Upřímně, neplatí ani jedna ze zmíněných podmínek, či přesněji, neplatí bezvýtku. Ne snad, že by důkazní řetězce vzdorovaly revizi a zejména archeologie byla v mezích schopna doplnit a poopravit naše představy o proměně přemyslovských sídel v města, ale ve vztahu k Vladislavu Jindřichovi výčet objevného začíná i končí zjištěním, že Bruntál s Uničovem nevyrostly na těžbě stříbra, nýbrž v sousedství zlatých rýžovišť.

Autorské zásahy se přesto neomezily na několik odstavců. Kromě poznámek, jež byly aktualizovány a přepracovány do uživatelsky vstřícnější formy, se nejvíce změnila úvodní kapitola o možnostech, u Vladislava Jindřicha spíš slabinách

biografické metody. Pozorným čtením prošel také chronologicky uspořádaný, do dvou částí rozdělený životopis s předělem v roce 1197, kdy Vladislav Jindřich potvrdil Přemyslův primát výměnou za status spoluvládce s titulem markraběte, a zpřesněn byl rovněž výklad, který se pokouší přiblížit, proč a jak se Morava začala měnit ve svébytné, zemskými hodnotami definované markrabství. Navazující, do rozvržení práce nově vsazené zamyšlení upozorňuje na dlouhý rozměr Vladislavova markrabství a poslední stránky jsou věnovány Vladislavově památce, tedy jeho druhému životu.

Před léty jsem se snažil odpovědět na otázku, čemu připsat úspěšnou proměnu Moravy. Zda Vladislav Jindřich zanechal nástupcům kvetoucí zemi proto, že věděl, co chce, anebo proto, že se zbytečně nepletl do reforem a spokojil se s rostoucími příjmy. Při zpětném ohlédnutí je patrné, že jsem uspokojivou odpověď tehdy ani nyní nenašel. Nezoufám si však. Otázka přece může být zodpovězena kýmkoli jiným.

Co ale jiným přenechat nemohu a nechci, je poděkování. Pokud bych měl setrvat v půdoryse druhého českého vydání, jsem zavázán především Martinu Nodlovi, že Vladislava Jindřicha zařadil do edičního plánu nakladatelství Argo. Mé díky dále putují za Kateřinou Miller, že nad rámec zadání provedla jazykovou korekturu. Rudovi Procházkovi jsem vděčný za přátelský štulec, že do poznámek pod čarou netřeba překlápět celý archiv, Přemku Barovi za objev disertace z roku 1764, vůbec prvního pokusu o Vladislavův životopis, Daliboru Prixovi za nápadité postřehy k hornímu podnikání v Nízkém a Hrubém Jeseníku, Pavlu Šlézarovi a Michalu Zezulovi za vstřícnost, s níž mě zpravili o výsledcích archeologických výzkumů v okolí Uničova a Bruntálu, a Zdeňkovi Neústupnému za zhotovení mapových příloh. Závěrem, nikoli však na posledním místě, Viktorce, která mi připomněla, že pozdě je jen pro ty, kdo ztratili naději.

Maloměřice, jaro 2019

1.

Potíže s biografií

Deus ex machina

Na podzim 1197 stanuly přemyslovské Čechy na prahu dalšího bratrovražedného střetnutí, jež mělo rozhodnout, kdo usedne na pražský knížecí stolec. Dříve však, než mohly být taseny meče, došlo k nečekanému, smutným zkušenostem se příčícímu zvratu. Poprvé od roku 1117, kdy Vladislav I. dobrovolně předal žezlo bratru Bořivojovi II.,¹ jeho stejnojmenný vnuk, navzdory široké podpoře českých předáků, ustoupil pro dobro míru a z bratrské lásky („propter bonum pacis, inde propter affectum germanitatis“) staršímu sourozenci Přemyslu Otakarovi I. Měl ale podmínku, že panovat budou současně, jeden v Čechách a druhý na Moravě, a že oba budou mít společnou vůli a společné knížectví („ille in Moravia, iste in Boemia principarentur et esset ambobus, sicut unus spiritus, ita et unus principatus“).²

Dnes již legendární, k 6. prosinci 1197 datovaný záznam vznikl na pultíku milévského opata Jarlocha, přičemž krátký dovětek, že dohoda stále platí („usque hodie inter eos illibatum manet“), napovídá, že se náš zpravodaj chopil pera za života obou aktérů, tedy před rokem 1222. To, že si nic nepřimyslel, dokládá Zlatá bula ulmská z 26. července 1216, kterou římsko-německý král Fridrich II. Sicilský vzal na vědomí, že si čeští předáci vybrali za svého pána Přemyslova syna Václava, a dozajista na žádost příjemce, jímž byl český král Přemysl Otakar, zdůraznil, že se tak stalo v přítomnosti a s vědomím moravského markraběte Vladislava Jindřicha.³

Přísně vzato, Vladislav Jindřich vstoupil nadvakrát do děje, jen aby jej popostrčil žádoucím směrem. Poté se stáhl do ústraní, což Františka Palackého a Václava Novotného, vlivné a pro výklad starších českých dějin normotvorné historiky, přimělo vystavět markraběti velkolepý pomník. Zatímco František Palacký si na Vladislavu Jindřichovi vážil „spanilosti duše“, dokonalé věrnosti, zdravého politického rozumu a lásky k vlasti,⁴ Václav Novotný vdechl život postavě, která se ochotně podřizovala „duševní převaze“ staršího bratra.⁵

Vladislavova šlechtnost a jeho zralé státnické postoje byly pravidelně skloňovány až do roku 2007.⁶ Pochvalné, v podstatě však stále stejné fráze daly

zapomenout na výpověď pramenů, která naznačovala, že moravský markrabě promlouval do veřejných záležitostí mnohem důrazněji. Budiž však zároveň dodáno, že veskrze nenápadná svědectví mohla být snadno přehlédnuta či nedoceněna. Jak křehké byly vzpomínky na Vladislava Jindřicha, naznačuje tympanon nad vstupem do baziliky ve štyrské Mariazell, jenž převyprávěl podstatné kapitoly ze života benediktinské komunity.⁷ Neznámý mistr, který přijal zakázku krátce před rokem 1438, si z minulosti kláštera vybral také legendu o pakostníci sužovaném markraběti a jeho manželce, již na radu svatého Václava vyhledali pomoc v Mariazell.⁸ Doplňující nápis pohříchu neuvádí, kým měl onen nešťastník být, avšak pozdně středověká tradice spojuje zázračné uzdravení markraběte s výstavbou kostela kolem roku 1200, což by znamenalo, že zbožným donátorem byl, či mohl být Vladislav Jindřich.⁹

Odjinud neznámý příběh nezachytilo žádné středověké skriptorium. Jisté v něm není téměř nic vyjma skutečnosti, že se v okolí Mariazell tradoval před polovinou 15. století¹⁰ a že benediktini pamatovali na svého příznivce nejen portálem, nýbrž i sochou, kterou roku 1757 zhotovil a před průčelím chrámu osadil Baltazar Moll.¹¹ Tehdy již byl markrabě vzdálenou kapitolou v dějinách slavného poutního místa, jež se těšilo vznešenému titulu *Magna Mater Austriae*. Za propastí času tak zůstalo pohřbeno jak jméno prvního velkého příznivce, tak jeho pravý vztah k Mariazell.

Asi by pomohlo, kdyby dochované Jarlochovy zápisky nekončily rokem 1198¹² a kdyby o jeho život projevil upřímnější zájem kronikáři 13. století. Druhé pokračování Kosmovo¹³ a souběžně vedený letopis Jindřicha Heimburského se však omezují na strohou glosu, že zemřel v roce 1222.¹⁴ Inkoustem šetřil rovněž kompilátor pracující ve zdech olomoucké kapituly svatého Václava, přestože markrabě kanovníkům daroval zlatý kříž s drahokamy a perlami („cruce auream, lapidibus pretiosissimis et gemmis diversis intextam“),¹⁵ a nejinak, čili úsporně, byly stylizovány příslušné komentáře v seznamu olomouckých biskupů¹⁶ a v nekrologiu olomoucké kapituly.¹⁷ Příliš se nevyznamenal ani české kláštery. Vladislava Jindřicha a jeho skon 12. srpna 1222 si připomínali v Doksanech,¹⁸ Podlažicích¹⁹ a jeden řádek mu věnovalo česko-slezské nekrologium nejasného původu.²⁰ Ve výčtu překvapivě chybí markrabětem založené velehradské opatství, kde v létě 1222 spočinuly jeho ostatky, ale protože klášterní knihovna utrpěla vážné škody na počátku husitských válek, není možné vyloučit nevratné ztráty.²¹

Vladislav Jindřich na sebe upozornil rovněž jako příjemce listiny *Mocran et Mocran*, která patří do souboru zlatých bul zpečetěných Fridrichem II. Sicilským v Basileji 26. září 1212,²² byť v souvrství dohadů, co a proč získal, zapadlo, že nebyl jen Přemyslovým spoluvládcem, nýbrž také jeho zdatným spojencem

1. Mariazell se stalo významným poutním místem již v roce 1399, kdy papež Bonifác IX. udělil kostelu plnomocné odpustky. Ke skutečnému rozkvětu však došlo až v baroku, a možná i proto uvízly v klášterní paměti jen legendární vzpomínky na rok 1157 a mnicha Magnuse, který si vystavěl poustevnu v místě, kde se mu zjevila Panna Maria. Skromný příbytek měl poté přestavět jakýsi moravský markrabě, jemuž vroucí modlitby a přímluva svatého Václava navrátily zdraví, a přestože jeho dílo zmizelo pod velkoryse rozvrženým chrámem uherského krále Ludvíka, benediktini na svého prvního štědrého mecenáše, v němž byl rozpoznán Vladislav Jindřich, nezapomněli a roku 1757 se obrátili na proslulého sochaře Balthasara Ferdinanda Molla, aby odlil a před hlavní vstup osadil sochy uherského krále a moravského markraběte. Druhý z nich vítal přicházející poutníky po pravé straně.

na říšské půdě.²³ Opět ale platí, že Vladislav Jindřich vstupoval do veřejného prostoru jen příležitostně, možná limitován křehkým zdravotním stavem. Snad také proto známe pouze sedm markrabských listin, což zaskočilo Gustava Friedricha²⁴ i Prokopa Zaorala.²⁵ Něco jistě zmizelo v neklidných dobách a mnohé si odnesli do hrobu pamětníci, neboť bez náhodně dochovaných cestovních účtů pasovského biskupa Wolfgera z Erly bychom netušili, že Vladislav Jindřich udržoval čilé kontakty s babenberským Podunajím i Bavorskem a že ve Znojmě mohl hostit proslulého minesengra Waltera von der Vogelweide.²⁶

Nejde samozřejmě o Waltera von der Vogelweide a o to, zda na znojmském hradě předváděl své umění. Z dílčích položek je patrné, že pasovský biskup vyplácel posly českého krále a moravského markraběte, což prozrazuje, že se za

vizitační jízdou do Rakous skrývala tajná diplomatická mise, která se na konci roku 1203 pokoušela zvrátit poměr sil ve prospěch Filipa Švábského.²⁷ Právě tak je známo, že Vladislav Jindřich rozmnožil poklad olomouckého biskupství i věno doksanských premonstrátů o dary nevšední krásy a hodnoty. Proto se můžeme oprávněně ptát, zda opravdu byl se vším smířeným Přemyslovým bratrem, jehož společenská role se vyčerpávala oddanou službou pražskému dvoru?

Od pramenů k příběhu

Povaha pramenné základny nás přivádí k otázce, zda odpovídá předpokladům vědecké práce, která by směřovala k historické biografii. Pierre Bourdieu by se patrně neubránil shovívavému úsměvu, neboť bílá místa v životě zpovídaného, rozumějme Vladislava Jindřicha, nemůže zpovídací, neboli historik, zaplnit jinak než domněnkami, jež by příběhu propůjčily smysl a řád. Ale především: Lze život vnímat jako souvislý, logickým řetězcem zápletek rytmiizovaný celek? Podle Pierra Bourdieu nikoli, neboť realita vzniká v průsečíku náhod, z nichž každá je stejně nečekaná jako jedinečná. A protože známe výsledek, nalézáme v událostech skryté významy a bezděky i vědomě manipulujeme vztahy, abychom dospěli ke kýženému výsledku. K životu, který směřuje od prvotní příčiny k nevyhnutelnému závěru.²⁸

Pierre Bourdieu zpochybnil, že bychom mohli pohlížet na životy druhých jako na soběstačné, přehledně uspořádané dějové linie, sám si však nebyl jist, co nabídnout odvěkému pátrání po nějakém „já“, jež by nebylo sbírkou různorodých dojmů a pocitů. Řešení našel (nebo se k němu utekl) ve vlastním jménu, které jedinci zaručuje stálost v prostoru i čase a jednotu ve všech polích sociálního jednání. Současně ale připustil, že jméno neobsahuje vlastnosti a že je pro vyprávění životního příběhu ve své podstatě bezcenné.

Pierre Bourdieu se obracel především k sociologům, podařilo se mu však oslovit i historiky, protože o tři roky později Jacques Le Goff shrnul, co od historické biografie chtít a jak by měla vypadat. Uznal, že biografická metoda může být ošidná, neboť autora podvědomě nutí přepisovat hrdinovi nadprůměrný rozhled i zásluhy, čímž se z autora stává spolupachatel, a souhlasil, že se na knihkupeckých pultech objevily životopisy, které neměly s biografickým žánrem mnoho společného. Řešení spatřoval v dobovém kontextu, v zasazení osobnosti jak do půdorysu politických dějin, tak do kulturně-historických souřadnic.²⁹

Jacques Le Goff se svěřil tiskařské černi před třiceti léty a čas dal za pravdu hlavně první části jeho úvah. Každoročně se v edičních plánech objevují biografie, jež ve skutečnosti rozebírají dílčí, pevnými časovými mezníky, zpravidla